

*Свјетлана Нинковић**

ЗЛОСТАВЉАЊЕ УЧЕНИКА И УЛОГА СОЦИЈАЛНОГ РАДНИКА У ШКОЛИ

Сажетак

У раду су наведена теоријска схватања релевантна за проблем који се истражује, тачније, теоријска схватања злостављања дјеце уопште и у школи, са посебним освртом на злостављање ученика и улога социјалног радника у школи. Када је ријеч о злостављању дјеце у школи, што је у фокусу и нашег истраживања, можемо издиференцирати: - међувршњачко злостављање - злостављање ученика од стране одраслих. У том циљу сагледали смо ставове и мишљења ученика, родитеља и наставника о различитим облицима психолошког, физичког и сексуалног злостављања ученика. Такође, смо настојали сазнати реакције одраслих на наведене појаве као и повјерење наставника и родитеља у одјељенске старјешине и стручну службу школе, квалитет односа наставник-ученик као и задовољство ученика и родитеља школом. Циљ истраживања је емпиријско неекспериментално испитивање мишљења, ставова и процјена ученика, наставника и родитеља о присутности различитих облика злостављања ученика основних и средњих школа,

Испитивањем су обухваћени:

- ученици седмих и осмих разреда у основним и другог и трећег разреда у средњим школама (1881 испитаник),
- родитељи испитиваних ученика (1712 испитаника),
- цјелокупно наставно особље у школама (1355 испитаника)

За потребе овог истраживања, односно за доказивање посебних хипотеза, кориштене се скале процјене Ликертовог типа.

Дио приказаних резултата нашег истраживања нас упућује на закључак да стручна служба школе има огроман допринос у васпитно-образовном процесу. Нажалост, мали број социјалних

* svjetlana.ninkovic@gmail.com. Дио необјављеног магистарског рада одбрањен 2018. године, Универзитет Бања Лука, Факултет Политичких наука

радника је запослено у основним и средњим школама у Републици Српској. У наредном периоду потребно је активније радити на промовисању и унапријеђењу социјалног рада у школи.

Кључне ријечи: злостављање ученика, школа, социјални радник.

УВОД

Злостављање дјецe је озбиљан, сложен и трајно актуелан проблем који датира још од античких времена. Упркос дугој историји као озбиљан социјални проблем схваћен је тек у деветнаестом столећу. Ипак и од тада је требало да прође готово стотину година да би се насиље над дјецом препознало и признало као велики и озбиљан национални проблем у великом броју земаља и да се донесу закони о обавезном пријављивању злостављене дјецe. Према извјештају Свјетске здравствене организације жртвама злостављања или занемаривања сваке године у просјеку постаје четрдесет милиона дјецe млађе од петнаест година. Злостављање и занемаривање дјецe представља најозбиљнији облик угрожавања дјецe. У нашој земљи не постоје поуздани статистички подаци о облику и броју злостављане дјецe али злостављање је често присутно, на улици, у породици, школи, међу вршњацима.

Многе институције и/или појединци су се до сада бавили истраживањем различитих облика злостављања, било са социолошког, психолошког, педагошког или неког другог аспекта.

Фокусирали смо се на злостављање дјецe у школи, не мислећи при том и не желећи сугерисати, да је овај облик злостављања најприсутнији. Напротив, иако је присутан, пошли смо од претпоставке да није значајније изражен .

У оквиру овог облика насиља, можемо издиференцирати:

- насиље међу вршњацима
- насиље над ученицима од стране наставика

ШТА ЈЕ ЗЛОСТАВЉАЊЕ/НАСИЉЕ?

У литератури, а и у свакодневном животу поред ријечи злостављање, често се користи и у употреби је ријеч насиље, која семантички има слично или исто значење. У литератури се ови појмови најчешће изједначавају. Појам злостављање, у даљем тексту, биће наша термиолошка одредница. У најопштијем смислу, злостављање је кршење људских права. Поред кршења

општих људских права, злостављање подразумијева насилно физичко или психичко утицање или занемаривање дјетета од стране родитеља, васпитача или других особа, које доводи до оштећења, повређивања, спутавања развоја а севентуално и до смрти.

Разликујемо више облика злостављања као што су:

- физичко злостављање,
- вербално или емоционално злостављање (психичко)
- сексуално злостављање,
- социјално злостављање,
- економска манипулација.

Ови облици злостављања нису међусобно искључиве категорије. Често су испреплетене и повезане, те је питање у којем тренутку неки од облика преовладава. Злостављање може трајати дуже или краће вријеме. Може бити спорадично, повезано с одређеним ситуацијама или континуирано.

Без обзира о којој врсти злостављања је ријеч, предуслов за пружање одговарајуће помоћи злостављаним ученицима је обављање цјеловите процјене дјетета и његових потреба. За потребе нашег истраживања посебно издвајамо и одређујемо следеће облике злостављања:

1. физичко или тјелесно злостављање (гурање, штипање, грубо стискање, повлачење за косу, ћушкање, наношење физичких повреда, ударање ногом, обарање на земљу ...);
2. психолошко или емоционално злостављање (вербални напади, исмијавање, вријеђање, омаловажавање, понижавање, називање погрдним именима, довођење у нелагоду посебно у друштву, срамоћење, ширење неистина, грубе шале, застрашивање, лажно оптуживање, пријетња силом , уцјена);
3. сексуално злостављање које Свјетска здравствена организација одређује као било који сексуални чин, нежељени сексуални коментар, приједлог или контакт остварен против воље жртве, употребом пријетње, силе, уцјене (додиривање интимних дијелова тијела, наговарање, вршење притиска и изнуђивање сексуалног односа, силовање).

УВОД У ПРОБЛЕМ

Када је ријеч о злостављању дјете у школи, што је у фокусу нашег истраживања, можемо издиференцирати:

- међувршњачко злостављање
- злостављање ученика од стране одраслих.

Већина аутора под злостављањем у школи мисли на насилно понашање на релацији ученик-ученик, ученик-наставник те наставник-ученик. Често се говори и о самој школи као микросоцијалној средини која својом васпитно-образовном филозофијом насилно дјелује на личност ученика.

Задатак васпитно-образовне установе је да осигура сигуно и подстицајно окружење за сваког ученика. Овај задатак није нимало лак, посебно у времену у којим се васпитно-образовне установе и поредице сусрећу са низом нових изазова и проблема. Са друге стране, притрисак на васпитно-образовне установе да одговоре на све веће захтјеве које се пред њих постављају, чине рад у васпитно-образовним установама веома сложеним. У том смислу, улога стручних служби, и свих професионалаца који у њој раде, постаје све значајнија.

ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ИСТРАЖИВАЊА

У овом истраживању настојали смо сагледати присутност различитих облика злостављања ученика у васпитно-образовној пракси наших основних и средњих школа. У том циљу сагледали смо ставове и мишљења ученика, родитеља и наставника о различитим облицима психолошког, физичког и сексуалног злостављања ученика. Такође, смо настојали сазнати реакције одраслих на наведене појаве као и повјерење наставника и родитеља у одјељенске старјешине и стручну службу школе, квалитет односа наставник-ученик као и задовољство ученика и родитеља школом.

У оперативном одређењу предмета истраживања утврђени су чиниоци садржаја предмета истраживања, просторно, временско и дисциплинарно одређење предмета истраживања.

Временско одређење предмета истраживања односи се на временско одређење теоријског и емпиријског дијела истраживања. Теоријски дио истраживања односи се на сагледавање теоријских доприноса у савременом поимању насиља над дјецом, злостављања ученика у образовању од друге половине 20. вијека па до данас, а емпиријско истраживање било је усмјерено на анализу актуелне перцепције директних и индиректних актера злостављања ученика у основним и средњим школама у Републици Српској.

Просторно одређење предмета истраживања подразумијева реализацију истраживања у основним и средњим школама у Републици Српској.

Дисциплинарно одређење предмета истраживања подразумева да ће се истраживање реализовати у оквиру науке социјалног рада и уже научне области теорије и методологије социјалног рада.

Истраживање има тенденцију да допринесе проширењу фонда научног сазнања науке социјалног рада, те да понуди сазнања корисна за унапређење праксе у образовању, те значајније заступљености социјалних радника у школама. Стога се препознаје научни и друштвени циљ истраживања.

Научни циљ овог истраживања је дескрипција ставова и мишљења ученика, наставника и родитеља о злостављању ученика у школи. Сходно тако постављеном циљу, обављено је емпиријско испитивање мишљења, ставова и процјена ученика, наставника и родитеља о присутности различитих облика злостављања ученика основних и средњих школа.

Друштвени циљ овог истраживања је да се утврде ставови и мишљења директних и индиректних учесника злостављања ученика о садржају, облицима и заступљености злостављања. Полазећи од тога да толерантан став о овој појави води неадекватној перцепцији злостављања ученика, друштвени циљ јесте да се утиче на промјену перцепције главних актера, што је полазни основ за сузбијање и превенирање ове појаве.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања је емпиријско неекспериментално испитивање мишљења, ставова и процјена ученика, наставника и родитеља о присутности различитих облика злостављања ученика основних и средњих школа. У циљу истраживања садржано је такође сагледавање различитих аспеката међуљудских односа у школи.

Из предмета и циља истраживања произашли су сљедећи задаци:

1. Утврдити ставове и мишљење ученика, наставника и родитеља о психолошком злостављању ученика у школама;
2. Испитати присутност физичког злостављања ученика у школама према исказима ученика, наставника и родитеља;
3. Снимити мишљење и ставове наставника и ученика о односима наставник-ученик;
4. Утврдити ставове и мишљења наставника, ученика и родитеља о појавама сексуалног злостављања ученика у школама;
5. Утврдити, на основу исказа наставника и родитеља њихово

повјерење према одјељењским старјешинама;

6. Испитати ставове родитеља, ученика и наставника о спремности родитеља у тражењу помоћи школе у случајевима појаве злостављања;

7. Утврдити ставове ученика, наставника и родитеља о степену задовољства школом.

УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Од укупно 203 основне школе и 93 средње школе у Републици Српској узорак на којем је проведено истраживање чини 36 школа са цијелокупног подручја Републике Српске, од чега је 20 основних и 16 средњих школа.

Из сеоског подручја су четири школе, шест школа из приградског и 26 из градског подручја.

Испитивањем су обухваћени:

- ученици седмих и осмих разреда у основним и другог и трећег разреда у средњим школама (1881 испитаник),
- родитељи испитиваних ученика (1712 испитаника),
- цијелокупно наставно особље у школама (1355 испитаника)

УЧЕНИЦИ

У истраживању је учествовало **1881 ученик**, од чега је 952 (50,61%) ученика основних и 929 (49,39%) ученика средњих школа.

У основној школи од 952 испитана ученика било је 481 дјевојчица и 471 дјечак.

У средњој школи је од 929 испитаних ученика 583 су дјевојчице и 346 дјечака.

То значи да је у истраживању укупно учествовало 817 (43,44%) дјевојчица и 1064 (56,56%) дјечака.

Испитано је 483 ученика VII и 469 ученика VIII разреда, те 450 ученика II и 470 ученика III разреда средње школе.

РОДИТЕЉИ

Анкетирањем је обухваћено **1712 родитеља** и то 879 (51,34%) родитеља ученика основних и 833 (48,66%) родитеља ученика средњих школа.

Од укупног броја анкетираних родитеља 570 је мајки и 309 очева ученика основних школа, те 509 мајки и 324 очева ученика

средњих школа, што је укупно 1079 (63,03%) мајки и 633 (36,97%) очева.

Највише је родитеља са средњом стручном спремом и то 1264 родитеља или 73,83% (672 родитеља ученика основних и 585 родитеља ученика средњих школа). Најмање је родитеља са завршеном основном школом, 68 односно 3,97% (59 родитеља ученика основних и 9 родитеља ученика средњих школа). Вишу стручну спрему имају 194 родитеља или њих 11,33% (75 родитеља ученика основних и 119 родитеља ученика средњих школа). Високу стручну спрему имају 193 родитеља или 11,27% (73 родитеља ученика основних и 120 родитеља ученика средњих школа).

НАСТАВНИЦИ

У истраживању је учествовало **1355** цјелокупно наставно особље у школама од тога је 818 (60,37%) у основним и 537 (39,63%) у средњим школама.

Међу наставницима 882 (65,09%) су жене и 475 (35,05%) мушкараца (555 жена и 263 мушкараца у основној, те 325 жена и 212 мушкараца у средњој школи. Најмање наставника је са средњом стручном спремом и то 195 у основној и 19 у средњој школи. Вишу стручну спрему има 485 испитаника из основних и 24 из средњих школа. Високу стручну спрему има 168 наставника основних и 465 средњих школа.

МЈЕРНИ ИНСТРУМЕНТИ

За потребе овог истраживања кориштене су скале процјене Ликертовог типа и то за ученике УУ-1 и УУ-2; за наставнике УН-1 и УН-2; и за родитеље инструменти УР-1 и УР-2. За сваку од наведених популација (ученици, наставници и родитељи) кориштен је по један упитник, с тим да је сваки упитник имао два дијела, како је у претходном ставу наведено. Жељели смо сазнати став испитаника о злостављању, те утврдити у којем је обиму је присутно физичко, вербално, емоционално и сексуално злостављање ученика у школи, према исказу ученика, њихових родитеља и наставника.

НАЧИН ПРОВОЂЕЊА ИСТРАЖИВАЊА

Школама из узорка, уз упитнике, достављено је и писмено Упутство о начину истраживања. Упутство је садржавало сва

потребна обавјештења и објашњења о истраживању, његовом циљу, узорку и начину примјене инструмената. Директори, педагози, психолози и социјални радници школа су били одговорне особе у провођењу истраживања и сумирању резултата. Ученици су попуњавали упитнике на часу одјељењске заједнице, а родитељи на родитељском састанку. Наставници и остали васпитно-образовни радници, упитнике су могли попунити и код куће. Након тога директори, педагози, психолози и социјални радници су сумирали резултате за своју школу. Сумарне податке за све три групе из узорка, као и појединачне упитнике доставили су на даљу обраду и интерпретацију резултата

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА

Ставови и мишљења ученика, родитеља и наставника о психолошком злостављању

Већина ученика (72,87%), родитеља (79,9%) и наставника (89,60%) углавном се слаже и слаже се, да називање погрдним именима може повриједити другу особу, односно има јасно формиран став да је називање погрдним именима облик психолошког злостављања ученика. Очекивано овај став је највише изражен код наставника. С обзиром на позицију, улогу и стручно оспособљавање наставника проценат наставника са правилно формираним ставом према овој појави мора бити далеко већи, односно сви наставници требају уважити чињеницу да је називање ученика погрдним именима психолошко злостављање које повријеђује младу личност, негативно утиче на односе наставник-ученик и свеукупну васпитно-образовну климу у школи, оставља ожиљке у психи младе личности и има негативне посљедице у даљем развоју дјете. Присуство појаве психолошког злостављања ученика (називање погрдним именима) понекад и често опажа 69,08% ученика, 51,49% родитеља и 42,82% наставника.

Неки наставници (понекад и често) понижавају и исмијавају ученике пред одјељењем тврди 63,85% ученика, 44,45% родитеља и 25,61% наставника. Да се појава не дешава изјављује 24,46% ученика, 23,89% родитеља и 21,58% наставника. Нису упознати с том појавом тврди 11,67% ученика, 29,32% родитеља и 52,80% наставника. Ови подаци указују на аспурдну ситуацију да су о проблему који је првенствено у надлежности наставника и којим морају употпуности владати, управо они најмање упознати. Оквир педагошког дјеловања наставника мора укључивати међусобно

уважавање и разумјевање и наставника и ученика, демократску ненасилну комуникацију и свеукупно сагледавање и каналисање утицаја на младе. Нема вербалног злостављања ученика од стране наставника (слаже се и угламном се слаже) 55,49% испитаних ученика, 59,51% родитеља и 61,58% наставника. Занимљива је појава да знатан проценат ученика који запажа називање ученика погрдним именима и исмијавање ученика од стране наставника не квалификује ту појаву као вербално злостављање. Вербално злостављање судећи по одговорима све три категорије испитаника није ријетка појава у нашим школама и приоритетан задатак сви релевантних фактора је предузимање адекватних мјера у смјеру превенције и искорјењивања такве праксе.

Ставови о вербалном злостављању међу ученицима илуструју следећи подаци: међу ученицима има свађе и међусобног исмијавања тврди (слажу се и се углавном слажу) 75,03% ученика, 59,98% родитеља и 35,25% наставника. Несигурно је 11,435 ученика, 21,615 родитеља и 21,38% наставника. Ову појаву негира 13,53% ученика, 18,39% родитеља и 43,24% наставника. Оволике разлике у ставовима о овој појави можемо тражити у незаинтересованости као и толерисању ове појаве. Ово нас даље води у правцу закључака да се наставници не укључују довољно у сагледавање свеукупне ситуације у домену понашања и рада ученика и самим тим нису у прилици да адекватно и правовремено дјелују. Успјешан наставник свакодневно прати, има увид и зна шта се дешава ученицима у школи и окружењу и тиме себи обезбјеђује индикаторе за адекватан и правовремен утицај на понашање и рад ученика. Сасвим другачију слику добијамо када сагледамо одговоре све три категорије испитаника о опажању појаве међуученичког вербалног злостављања у њиховим школама јер 90,31% ученика, 64,94 % родитеља и 81,81% наставника опажа ту појаву.

Иако готово 82% наставника запажа међувршњачко вербално злостављање тек њих 35,35% изјављује да има јасно формиран став о тој појави. Остали су на нивоу регистровања појаве без јасно диференцираног става о неприкладности појаве и потреби рада на њеном спречавању и санкционисању као и креирању услова за његовање културе понашања и међусобне ненасилне комуникације.

Добри односи између наставника и ученика су пусте жеље“ (слаже се и угламном се слаже) 25,63 % ученика и 12,87% наставника, док 72,83% наставника и 48,82% ученика те односе сматра добрим. Алармантан је податак да је односом наставник-ученик незадовољно више од половине ученика.

Даљу слику стања односа наставник-ученик употпуњују сљедећи подаци: више од половине испитаних ученика (52,58%), 38,37% родитеља и 7,24% наставника сматра да наставници воле само добре ђаке а с том тврњом се не слаже и угламном се не слаже 29,23% ученика, 35,56% родитеља и 81,74% наставника); наставници другачије гледају на ученике чији су родитељи богати сматра 36,31% ученика (слаже се или угламном се слаже) 49,69% родитеља и 20,28% наставника.

На основу добијених података сазнајемо да наставници угламном не условљавају своје односе са ученицима њиховим успјехом или социјалним статусом.

Наставници сматрају да су они увијек у праву праву“ изјављује 67,20% ученика (слаже и угламном слаже) што може бити прилично сигуран показатељ ауторитарног односа наставника према ученицима. Неки наставници вичу и галаме кад су изнервирани запажа 95,95% ученика а 72,21% наставника изјављују да учени тврде се наставници тако понашају кад су изнервирани. Наведени подаци довољно су илустративан снимак стања демократичности, слобода и равноправних, партнерских односа наставник-ученик. У сфери ових односа треба хитно предузимати мјере у правцу побољшања јер је то значајан предуслов успјеха ученика и ефикасности васпитно-образовног дјеловања школе уопште. Сферу односа наставника према ученицима употпуњујемо резултатима који показују да неки наставници често и понекад истјерују ученике са часа и присиљавају их да стоје. Нису ли ови подаци сигуран знак капитулације тих наставника пред стварни проблемима и признање сопствене немоћи владања ситуацијом на часу.

Ставови ученика, родитеља и наставника према појави физичког злостављања су: 89,61% ученика, 81,65% родитеља и 95,58% наставника слаже се или се угламном слаже да наставник нема право да удари ученика кад га овај изнервира. Ставови све три категорије испитаника у погледу примјене физичке казне морају бити јасно утемељени у правцу негирања физичке казне као васпитног поступка, мјере. Појаву шамарања или ударања ученика од стране наставника испитаници опажају да се то не дешава никад 48,43% ученика, 55,84% родитеља и 52,69% наставник. То се дешава понекад и често сматра 24,39% ученика, 11,96% родитеља и 10,62% наставника. Није упознато 27,16% ученика, 32,18% родитеља и 37,50% наставника. На основу свега закључујемо да је физичка казна још увијек присутна у пракси неких наставника. Не постоји оправдање за употребу физичке казне ни у ком случају и сви насироци васпитно-образовног процеса морају уважавати

чињеницу да физичка казна не може и не смије бити саставни дио њихове праксе. Ставовe испитаника према појави физичког обрачуна међу ученицима детерминишу слједећи подаци: честа су међусобна физичка малтретирања ученика (слаже се и угламном се слаже) 34,94% ученика, 29,49% родитеља и 15,19% наставника. С овом појавом се не слаже или се угламном не слаже 29,46% ученика, 31,50% родитеља и 71,03% наставника. Није упознато 20,24% ученика, 27,77% родитеља и 13,75% наставника. Сасвим другачија ситуација је када се испитаници изјашњавају о опаженој појави међусобног физичког малтретирања међу ученицима јер 78,45% ученика, 65,42% родитеља и 75,43% наставника изјављује да ту појаву опажа понекад и често а њено присуство негира тек 9,75% ученика, 13,38% родитеља и 11,82% наставника. Остали нису упознати с том појавом. Судајући по добијеним резултатима физички обрачуни међу ученицима су саставни дио њиховог свакодневног понашања и рјешавања конфликта и вјероватно опонашања понашања које се свакодневно демонстрирају у различитим медијима, на улици, у породици у дјететовом ужом и ширем окружењу. Овакво стање не треба и не смије никога оставити равнодушним. Напротив, указују на ружну и опасну појаву и не можемо а да се на питамо у каквом се то амбијенту школују наша дјеца? Какве моделе понашања усвајају наши ученици? Хоће ли то понашање постати њихов трајни модел понашања? Колико је општи друштвени миље, породица а колико школски амбијент утицао на такво понашање младих? Ова питања захтијевају посебно освјетљавање проблема са свих аспеката и доношење адекватних стратегија елиминисања истих.

Резултати испитивања ставова према сексуалном узнемиравању ученика су: 76,15% ученика се слаже и угламном се слаже да нема сексуалног узнемиравања ученика у њиховој школи. То исто тврди 80,48% родитеља и 84,62% наставника. Појаву сексуалног узнемиравања ученика у својој школи запажа 8,16% ученика, 5,54% родитеља и 7,9% наставника. У постојање односно одсуство те појаве није сигурно 15,68% ученика, 13,96% родитеља и 7,46% наставника.

Ставовe испитаника о овој појави употпуњују подаци који показује да 12% ученика, 3,20% родитеља и 0,96% наставника се слаже и угламном се слаже да у њиховој школи им случајева сексуалног узнемиравања ученика од стране наставника. Ову појаву негира (не слаже се и угламном се не слаже) 75% ученика, 82,65% родитеља и 92,95% наставника. Није сигурно у присуство односно одсуство ове појаве 12,81% ученика, 14,13% родитеља и 6,08%

наставника. Стање у школама у овом домену настојали смо сазнати испитивањем мишљења свих категорија испитаника о опажању учесталости појаве сексуалног узнемиравања ученика у њиховим школама. Резултати тих спознаја су: ученици тврде да су их неки наставници узнемиравали на непристојан начин (понекад и често) изјављује 26,16% ученика, 6,53% родитеља и 6,96% наставника. Ту појаву категорички негира 40,40% ученика, 86,79% родитеља и 44,37% наставника. Није сигурно 33,42% ученика, 6,65% родитеља и 48,66% наставника. Да се у њиховој школи догодио случај непристојног узнемиравања ученика од стране наставника (понекад и често) тврди 19,29% ученика, и 4,01% наставника. Ту појаву негира 41,36% ученика и 48,43% наставника. Несигурно је 39,34% ученика и 46,98% наставника.

Сексуално узнемиравање ученика од стране наставника никад није било предмет расправе у школи тврди 73,48% наставника, 4,28% изјављује да се о том расправљало понекад и често, а 22,22% није упознато с том проблематиком.

Занимљива је и изненађујућа чињеница да ставови наставника о сексуалном узнемиравању ученика нису одраз њиховог искуственог сазнања те појаве него су више резултат склоности наставника да вјерују у непостојање те појаве.

Мање од половине испитаних наставника категорично је у изјави да у њиховој школи нема случајева непристојног узнемиравања ученика од стране наставника. Изненађујуће је висок проценат наставника који су неинформисани о оваквим појавама у њиховој школи. Ситуација у овом погледу мора бити јасна и одлично позната свим наставницима јер је дужност свих носиоца васпитно-образовног процеса да владају ситуацијом и климом у школи и обезбиједе максималну безбједност и заштиту интегритета личности сваког појединог ученика. Судајући по резултатима одговора све три категорије испитаника у нашим школама није искључена појава сексуалног узнемиравања ученика. Ситуација у том домену је алармантна све дотле док се може говорити и о једном једином случају сексуалног узнемиравања ученика.

На основу ставова и мишљења ученика, родитеља и наставника сагледали смо спремност родитеља да траже заштиту за своје дијете у случајевима било ког облика злостављања дјете. Родитељи су се жалили на вријеђање ученика од стране неких наставника (понекад и често) тврди 17,21% ученика, 5,48% родитеља и 21,37% наставника. Никад нису тражили помоћ у рјешавању овог проблема мисли 43,75% ученика, 88,37% родитеља и 18,90% наставника. Нису упознати с овом појавом изјављује 39,02% ученика, 6,135 родитеља

и 59,72% наставника. Спремност родитеља да тражи заштиту у случају физичког злостављања илуструју подаци да 39,52% ученика 92,95% родитеља и 35,30% наставника изјављује да се родитељи никад нису жалили одговорним лицима на ту појаву. Да су се жалили понекад и често сматра 15,79% ученика, 2,56% родитеља и 10,62% наставника. Нису упознати изјављује 44,74% ученика, 24% родитеља и 54,29% наставника. На појаву непристојног узнемиравања ученика од стране наставника већина родитеља или 49,18% изјављује да се никада није жалило, 7,75% да се жалило (понекад и често) 43,04% родитеља изјављује да није упознато с том појавом. На основу одговора свих категорија испитаника можемо закључити да родитељи још увијек нису спремни да траже помоћ од одговорних лица у школи у случајевима било ког вида злостављања дјете. Даљи ток истраживања оваког стања требао би ићи у смјеру испитивања узрока таквих поступака родитеља као и развијању свијест о потреби тражења заштите дјете као и повјерења родитеља у одговорна лица у школи. На основу исказа родитеља и наставника настојали смо сазнати њихово повјећење у разредне старјешине и стручну службу школа (педагог, психолог, социјални радник и дефектолог). Добили смо сљедеће показатеље: Тако 65,18% родитеља тврди да разредни старјешина понекад и често заштићује ученика у случајевима било каквог малтретирања, 9,92% тврди да нема реакције разредног старјешине а 24,88% нису упознати.

Разредни старјешина често и понекад реагује кад је ученик изложен било ком облику малтретирања сматра 88,84% наставника, не реагује изјављује 1,21% а 9,48% наставника није упознато са понашањем разредних старјешина у случајевима малтретирања ученик у школи. Слично виђење наставника је и понашања стручне службе школе у случајевим малтретирања ученика у школи јер 86,59% наставника сматра да стручна служба реагује на појаву било ког вида малтретирања ученика, 1,05% сматра да педагог, психолог, социјални радник или дефектолог не реагује на ту појаву, а 12,33% није упознато са тим. Повјерење родитеља у стручну службу школе још је далеко од очекиваног (56,18% вјерује да стручна служба реагује). Заштита ученика од било ког вида насиља мора бити приоритетан задатак школе, педагога, психолога, социјалног радника или дефектолога, свих наставника и посебно разредних старјешина који морају у таквим случајевима увијек реаговати и помоћи жртви и посебно превентивно дјеловати креирањем свеукупне климе толеранције и међусобне помоћи.

Већина ученика 63,79% изјављује да је задовољан или углавном задовољно стањем својој школи, 14,93% није сигурно

а 21,26% су незадовољни или углавном незадовољни стањем у својој школи. Такође скоро сви испитани родитељи или 98,94% задовољни школом коју похађа њихово дијете и то 56,36% су потпуно задовољни, а 42,58% су углавном задовољни школом. Свега 4,38% родитеља није задовољно школом коју похађа њихово дијете. Већина родитеља и ученика изражавају задовољство школом коју похађају односно коју похађају њихова дјеца. Овакви ставови обе категорије испитаника нису резултат њиховог изражавања свеукупног задовољства појединим испитиваним сегментима рада школе већ су више одраз њиховог свеукупног односа према васпитно-образовној пракси школе. Повјерење дјече у родитеље илуструју сљедећи подаци: највећи број родитеља или 86,56% вјерују да би им се дијете без страха обратило уколико би се десио било који проблем у вези односа са наставницима, и то категорично тврди 75,00% а углавном сматрају да би им се дијете обратило 11,56%. Само 4,20% родитеља сумња и не сматрају да би им се дијете обратило за помоћ ако би се десио неки проблем у вези с наставницима. Судећи према ставовима родитеља међусобно повјерење ученика и родитеља као битан предуслов добрих међусобних односа и повољне породичне климе, је у већини случајева развијено и дјеца могу отворено разговарати о проблемима с којима се сусрећу и тражити родитељску помоћ.

СОЦИЈАЛНИ РАД У ШКОЛИ

Правовремена подршка педагошко-психолошке службе ученику је веома значајна. Стручни сарадници раде на пословима којима се унапређује васпитно-образовни процес. Стручни сарадници су: педагог, психолог, социјални радник и дефектолог у основним и средњим школама Републике Српске. Обавезе и одговорности стручних сарадника често се преклапају, па су тимски рад, уска сарадња, заједничко планирање и свакодневна комуникација и координација активности предуслов за постизање добрих резултата. Истовремено, свако од стручних сарадника има и уже поље специјалности, специфичне послове, приступе и методе, којима доприносе заједничком дјеловању. Социјални рад је на самом почетку у школама, док у предшколским установама још увјек није заживио. У основним, средњим и специјалним установама имамо 27 запослена социјална радника и то: *основна школа -8, средња школа -15 и специјалне установе-4.*

Социјални рад у школи је дио јединственог социјалног рада, заснован на научним знањима и практичним искуствима, који

се остварују у васпитно-образовним установама са циљем да допринесе успјешном остваривању њихових функција и да пружи помоћ ученицима погођеним различитим социјалним проблемима, угроженим разним врстама ускраћености или склоним ризичним понашањима, да успјешно заврше школу коју похађају. Према доступним информација, може се закључити да је Шведска једна од европских земаља која има развијен школски социјални рад и концепт његовог даљег развоја. Уведен је у школе крајем осамдесетих година 20-ог вијека. У Републици Српској, социјални рад уведен је у васпитно-образовне установе у новије вријеме. Тачније, усвајањем нових закона о образовању, 2008. године, као стручни сарадници у предшколској установи, основној и средњој школи идентификовани су и социјални радници (Закон о предшколском васпитању и образовању, Закон о основном образовању и васпитању и Закон о средњем образовању и васпитању).

Школски социјални радник је дио стручне службе школе и ради индивидуално и тимски. У континуираној сарадњи са наставницима добија информације и индикаторе за своје дјеловање, које почиње као индивидуални рад контактом са учеником, затим његовим родитељима, посјетом породици и укључивањем других стручњака у школи или на нивоу општине у којој школе дјелују, до ублажавања или рјешавања проблема.

Социјални рад у школи је у функцији остваривања васпитно-образовног процеса и постизања резултата сваког ученика понаособ, примјерених његовим психо-физичким способностима. Огледа се у помагању ученицима у постизању задовољвајућих школских успјеха, у савладавању различитих врста угрожености и ризика, координацији и усмјеравању рада школе, породице, локалне заједнице ради постизања школског успјеха дјетета, укључивању свих активности које су усмјерене ка рјешавању конфликта и неслагања између ученика, родитеља и наставника у школи или особа повезаних са школом. Поред наведеног, социјални рад у школи је стручна активност чији је задатак пружање помоћи ученицима који су се нашли у ситуацији отежаног образовног, емоционалног и социјалног развоја уопште. Социјалним радом поспјешује се васпитно-образовно функционисање школе. Социјални рад интервенише на тачкама на којима су ученици у интеракцији са својим окружењем. Ученици из породица са несрећеним породичним односима, емоционално нестабилни и социјално неприлагођени постају проблем у школи. Примјена социјалног рада долази до изражаја код проблема материјалног

положаја ученика и његове породице, социјалних односа у породици, код сметњи у социјалном развоју испољеном у виду проблемског понашања, васпитне запуштености, делинквенције и неуспјеха у школи. Социјални радник у школи идентификује ученике са проблемским понашањем, помаже родитељима у рјешавању конфликта и ангажује, по потреби, и друге стручњаке на рјешавању проблема (психолога, разредног старјешину, наставника). Због породичних проблема, васпитне запуштености, неоправданог изостајања са наставе, занемаривања, злостављања, крађе, болести у породици, социјални радник школе сарађује са Центрима за социјални рад, надлежним службама у домовима здравља и МУП-у као и са представницима локалне самоуправе. Социјални радници доносе у школу карактеристично посматрање, знање, вриједности и професионалне активности, али и сопствене ресурсе за процес промјене. Социјални радници имају своја прошла искуства, информације и сазнајне структуре, различите погледе на односе и предвиђања посљедица одређених односа. Сваки радник доноси свој сопствени стил понашања у односима, али има и обавезу сталне промјене својих перспектива у свјетлу нових сазнања, актуелних чињеница везаних за ситуацију, нових ресурса и слично. Социјални радници у школама треба да буду отворени за нове методе рада и сарадњу кроз заједнички рад са другим актерима којима је циљ промјена.

НЕКЕ ОД НАЈВАЖНИЈИХ УЛОГА СОЦИЈАЛНОГ РАДНИКА

- упознавање и праћење социјално-економског статуса ученика,
- идентификовање и континуирано праћење ученика који се налазе у стању социјалне потребе и предузимање одговарајућих мјера,
- сарадња са системом социјалне и дјечије заштите и другим системима социјалне сигурности, покретање социјалних акција у школи и заједници, формирање мрежа подршке
- упознавање наставника и школских органа са социјално-економским статусом ученика, и мјерама које предлаже,
- рад са породицама угрожених ученика и информисање о правима у системима социјалне сигурности,
- рад са ученицима са сметњама у психофизичком развоју,
- аналитичко-истраживачки рад,
- вођење документације о раду,

- сарадња са друштвеном средином и другим институцијама (мјесном заједницом, општинским службама, другим школама, установама социјалне заштите, здравственим установама, хуманитарним организацијама, спортским, културним организацијама и друштвима),
- организовање социјално-хуманитарних акција

Социјални рад у специјалној установи усмјерен је на укључивање дјеце и омладине са сметњама у развоју у друштвену средину, разбијање предрасуда и стереотипа о овој популацији, а све то путем организованих активности са вршњацима који немају сметње. У погледу сарадње са родитељима омогућава се проток информација које родитељима користе у испуњавању њихових родитељских одговорности као и оснаживању родитељских капацитета.

ЗАКЉУЧАК

Проучавање феномена злостављања ученика мотивисано је чињеницом да је овај проблем трајно актуелан и да у данашњим савременом свијету достиже забрињавајуће размјере. Настојали смо да сазнамо да ли је та појава присутна у васпитно-образовној пракси наших основних и средњих школа. Резултати до којих смо дошли говоре у прилог тврдње да постоје значајни индикатори о присутности различитих облика злостављања ученика. Најизраженији облик злостављања према резултатима истраживања је психолошко злостављање. Дуготрајно и систематско психичко злостављање извор је бројних проблема у у развоју младе личности (повлачи се у себе, нетрпељиво, несоцијално, слабији успјех) а и касније у одраслој доби (агресивни, осветољубиви, спремни да другима наносе зло). Међувршњачко физичко злостављање присутно је у нашим школама, али такође још увијек није употпуности напуштена пракса неких просвјетних радника физичког кажњавања ученика и рад свих одговорних на сузбијању овог облика злостављања ученика приоритетан је и трајан задатак. На основу резултата нашег истраживања не можемо нажалост елиминисати ни појаву сексуалног узнемиравања ученика у нашим школама. Рад на елиминисању ове, са радом школе неспојиве појаве, хитан је, приоритетан и трајан задатак свих релевантних фактора. Друштво у цјелини, локална заједница, родитељи, креатори образовне политике, институције које образују наставнике и нарочито саме школе дужни су обезбиједити услове у којима ће се сви ученици осјећати безбједни и заштићени. Јер

школа је прије свих институција позвана да образује и васпитава, пружа заштиту и сигурност свих ученика као и да сензибилише и едукује ширу јавност, посебно дјецу, родитеље, наставнике о постојању проблема насиља над дјецом и начином борбе против насиља. Јер само у сигурној, емоционално топлој, демократској и подстицајној средини сваки ученик може дати максимум од себе и бити „здрав“ грађанин свог друштва. Дио приказаних резултата нашег истраживања нас упућује на закључак да стручна служба школе има огроман допринос у васпитно-образовном процесу. Нажалост, мали број социјалних радника је запослено у основним и средњим школама у Републици Српској. У наредном периоду потребно је активније радити на промовисању и унапрјеђењу социјалног рада у школи.

ПРИЈЕДЛОЗИ ЗА УНАПРЈЕЂИВАЊЕ СОЦИЈАЛНОГ РАДА У ШКОЛИ

1) ”За унапрјеђење социјалног радника потребно је што више семинара и обуке за различите теме везане за социјални рад”;

2) ”Едукација социјалних радника за рад са ученицима и њиховим породицама, примјеном различитих метода и техника рада – искуства из праксе и оспособити социјалне раднике за радиониچارски тип рада са дјецом”;

3) ”Подстицање на квалитетнију сарадњу са родитељима ученика, придавање значаја укључивању родитеља у живот школе и образовање и васпитање дјеце, промовисање солидарности и хуманости у одрастању дјеце, едукација социјалних радника за рад са дјецом са сметњама у психофизичком развоју и њиховим породицама”;

4) ”Стручно усавршавање и сталне едукације сигурна сам да ће дати најбоље резултате”.

РЕФЕРЕНЦЕ

„Поступање са дјецом и малолјетницима у кривичном поступку“, I и II циклус, Министарство правде Републике Српске,

Курс тренинга тренера „Стоп насиљу у породици“, Влада РС,

Учествовала на семинару на којем је реализован пројекат о „Предузетништву“;

Обука: “Побољшање истражних капацитета за борбу против трговине људима и реинтеграцију жртава трговине људима“, Министарство за људска права БиХ;

- Учесће у јавној дебати „Успостављање минимума социјалне сигурности и једнаких могућности“, Коалиција маргинализованих група у БиХ-КОМА;
- Округли сто „Права дјетета и насиље над дјецом“, Омбудсмен за дјецу РС;
- Семинар „Глобално истраживање пушења код школске дјеце и омладине“, Институт за јавно здравство РС;
- Округли сто “Примјена протокола о поступању у случају насиља, злостављања и занемаривања дјеце“;
- Семинар „Инклузија Рома“, Делегација ЕУ БиХ;
- Округли сто “Примјена протокола о поступању у случају насиља, злостављања и занемаривања дјеце“;
- Семинар „Заштита личних података“, Министарство за људска права БиХ;
- Семинар „Замка одрастања и криза савремене породице“, Министарство за породицу омладину и спорт РС;
- Семинар „Социјални рад у образовном систему - Подршка развоју стандарда и капацитета социјалних радника у основним школама у Републици Српској“.
- Објавила стручни рад: „Примјена и унапређење инклузивног образовања у Републици Српској - улога социјалног радника“у организацији „Save the Children
- Стручни симпозијум „Унапређење образовног система у области примјене инклузивних принципа подучавања“, Министарства образовања, науке, културе и спорта Унско-санског кантона.
- Научно-стручни скуп „Солидарност у свијету који се мијења: Перспективе и изазови за социјални рад и социјалну политику“, Факултет политичких наука, Београд.

Svjetlana Ninkovic

STUDENT ABUSE AND THE ROLE OF A SOCIAL WORKER IN SCHOOL

Resume

The paper presents theoretical understandings relevant to the problem being researched, more precisely, theoretical understandings of child abuse in general and in school, with special reference to student abuse and the role of social workers in school. When it comes to child abuse at school, which is the focus of our research, we can differentiate: - peer abuse - student abuse by adults. To that end, we looked at the attitudes and opinions of students, parents and teachers about various forms of psychological, physical and sexual abuse of students. Also, we tried to find out the reactions of adults to these phenomena as well as the trust of teachers and parents in class teachers and the professional service of the school, the quality of teacher-student relations and the satisfaction of students and parents with school. teachers and parents about the presence of various forms of abuse of primary and secondary school students,

The test covered:

- seventh and eighth grade students in primary and second and third grade in secondary schools (1881 respondents),
- parents of surveyed students (1712 respondents),
- total teaching staff in schools (1355 respondents)

For the purposes of this research, ie to prove special hypotheses, Likert-type estimation scales were used.

Part of the presented results of our research leads us to the conclusion that the professional service of the school has a huge contribution to the educational process. Unfortunately, a small number of social workers are employed in primary and secondary schools in Republika Srpska. In the coming period, it is necessary to work more actively on promoting and improving social work at school.

Keywords: student abuse, school, social worker.

* Овај рад је примљен 19. јуна 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. септембра 2021. године.